

Landet som var en morgon

En sedelärande historia om utbildning och immigration

Li Yufei, 13 år, tar musiken ur öronen, sätter sig vid mitt köksbord och rotar fram läroboken i finska. Hon kom till Helsingfors för bara några år sedan och hennes mor har ordnat läshjälp hos grannen i utbyte mot Kung Po och citronkyckling. Min finska grammatik är inte vad den en gång var, men idag ser det enkelt ut. Ordpar på en lista. Det ena ordet ska ha stor bokstav, det andra liten. *Lahti – lahti*, lätt som en plätt så fort man invigts i att en stad kan heta Vik. Yufei gör en blixtn snabb minnesanteckning på kantonesiska. *Aurinko – aurinkoinen* sveper vi över som snabba solstrålar, men sen: *Mansikki – mansikka*.¹ Kulturens järnport slår igen med ett brak. Yufeis farföräldrar odlade ris vid Syd kinesiska sjön. Är det rättvist att hon förväntas veta att finska kor brukade uppkallas efter smultron?

Med tanke på att Yufeis tigmamma så beslutamt satsar på en akademisk framtid för sin dotter är hennes ställning ändå starkare än många andra invandrarbarns. Yufei får kämpa med samma finska som sina infödda klasskamrater. De flesta med liknande bakgrund som Yufei får istället starta i den tillrättalagda undervisning som kallas S2 (finska som andra språk). Detta hjälper dem att komma igång med integrationen i det finländska samhället men tyvärr lotsas också många som levt här hela sitt liv eller redan har goda kunskaper till den förenklade undervisningen. En ung människa som vill bli läkare styrs med fast hand till närvårdarutbildning istället. Är det osakligt att ana en strategi här? Tanken att de som haft förmånen att få komma hit ska

förstå att vara tacksamma och inte konkurrera med våra egna barn om de attraktiva jobben?

Om en sådan strategi existerar är den inte hållbar. På sikt finns det ingen väg tillbaka till en- eller tvåspråkighet. Om tio år förväntas vart fjärde barn i huvudstadsregionen ha ett annat modersmål än finska eller svenska. Om dessa förväntningar *inte* slår in får vi annat än språk att bekymra oss över. Idag står vi nämligen på tröskeln till ett helt nytt skede i mänsklighetens historia.

Befolkningsexplosionen håller på att bli en implosion. Istället för att växa stagnerar eller minskar invånarantalen överallt utom i Afrika och utvecklingen går snabbare än någon förutsett. Finlands befolkning är redan en av Europas äldsta och vår nativitet snart den lägsta. Om vi inte vill vara de första som dör ut skulle det vara klokt att nu riva, istället för att resa staket kring gränserna. En vacker dag kanske ingen längre knackar på.

Den amerikanska skolan som inkörsport i samhället

Har andra länder bättre strategier? ”Smältdegeln” USA till exempel? Vilken roll spelade den amerikanska skolan under den tid när en stor del av dess befolkning var första eller andra generationens invandrare och vem som helst sades kunna bli vad som helst? Sätt dig bekvämt och knäpp säkerhetsbältet för nu ställer vi in tidsmaskinen på 1751 och susar över 200 år på cirka tio minuter.

År 1751, ett kvartssekel före självständighetsförklaringen, grundade Benjamin Franklin sin Akademi i Philadelphia. Den skulle utbilda både pojkar och flickor till moderna medborgare för handels-

¹ Aurinko(inen) = sol(ig); mansikka = jordgubbe / smultron.

och industrins behov. Tyvärr förblev den ett undantag. De flesta barn, infödda såväl som invandrare, lärde sig fortsättningsvis bara enkla grundfärdigheter i skolor upprätthållna av lokala församlingar. De första statliga folkskolorna grundades först 1848 på östkusten och växte ut till ett nät av *high schools* med samma hårda disciplin och rigida läroplaner som sina europeiska motsvarigheter. Förändringen startade år 1895 då John Dewey, mannen bakom "*learning by doing*" förkunnade att skolan ska vara en del av livet och inte bara en förberedelse för det. När Dewey år 1904 utnämndes till professor i filosofi och pedagogik vid Columbia University började hjulen rulla. I *Democracy and Education* (1916) formulerade han de principer som skulle föra hans namn över världen.

1900-talets modernisering av den amerikanska utbildningen drevs lika mycket av industrialiseringens som av barnens och demokratins behov. Fabriker behövde mer och mer utbildad arbetskraft. Tillgången på arbete attraherade så många att landet och särskilt städerna började knaka i sömmarna. Parallellt med immigrationen från andra länder pågick också en väldig inre migration då ungdomen från landsbygden övergav pionjärtorvan för stadens blinkande ljus. Skolan förväntades introducera dem alla till ett nytt hemland, ofta även till stadsliv, men lärarna i sina fullpackade klassrum visste varken hur de skulle hantera de ständigt ökande massorna eller vad de skulle undervisa om.

En av de första satsningarna på de unga immigranterna var yrkesskolan. Att lära sig ett yrke var livsviktigt, klassisk bildning kunde undvaras. De flesta yrkesskolor riktades till pojkar, men också flickorna fick lära sig grunderna i "*homemaking + a saleable skill*". Denna tekniska utbildning blev USAs svar på de europeiska gesällsystemen med rötter i medeltiden.

Också för de yngre folkskolebarnen infördes nästan socialistiska förbättringar. I många städers slumområden stod skolhusen öppna alla dagar hela året och serverade gratis lunch. Lärarna organiserade och övervakade aktiviteter för barnen medan föräldrarna trälade i fabriker. Utanför skoltid erbjöds nyttiga yrkesprogram, hälsovård och hygienundervisning. Eftersom de flesta familjer var extremt trångbodda och belysning en dyr affär stod skolan

öppen för läxläsning till sent på kvällen. Föräldrar och andra vuxna involverades i verksamheten vilket skapade sammanhållning och en känsla av tillhörighet för nykomlingarna från hela världen. På kuppen kom de ju också igång med språket.

Utopin Gary, Indiana

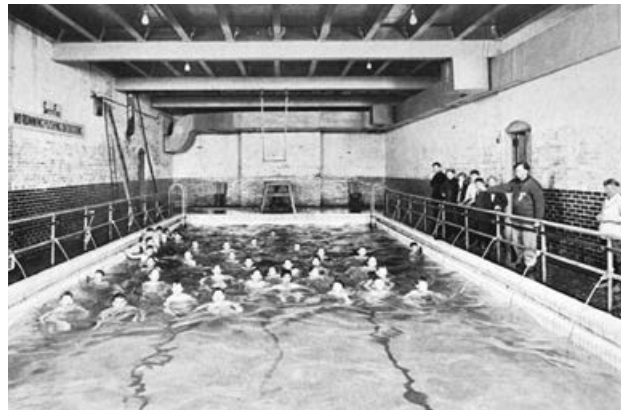
Ett intressant exempel på hur en radikal integrationsvision kunde kombineras med ett praktiskt taget feodalt styrelsesätt är staden Gary i Indiana, grundad år 1906. Staden är uppkallad efter Elbert Henry Gary, som både grundade och ledde vad som blev USA:s största stålföretag, United States Steel. Här, på Lake Michigans södra strand där naturen så givmilt placerat järn och stenkolk intill varandra, stampades en stålindustri fram ur intet. Kring fabriker byggde man en stad för tiotusentals arbetare från mer än femtio länder. För att trygga en kontinuerlig tillgång på nytt folk bekostade direktör Gary ett helt skolsystem för sin stad och rekryterade den lika driftiga skolinspektören William Wirt till att administrera och utveckla det.

Idag anses skolklasser där andelen invandrabarn överstiger en viss procent vara svåra att undervisa. Infödda föräldrar försöker ofta flytta sina barn till mera homogena klasser i omsorg om deras språkliga färdigheter. Eftersom utbildning alltså i hög grad går i arv förväntar man sig allmänt också sämre resultat av skolor där de flesta elever har lågutbildade föräldrar. Men i Gary var alla barn arbetarbarn. Två tredjedelar var dessutom invandrabarn, vilkas föräldrar varken hade utbildning eller engelska i bagaget. Fördelen för en visionär som Wirt var att här i gengäld inte heller fanns några bakåsträvande pedagogiska traditioner eller starka läraråsikter att stängas med. Han kunde starta från rent bord.

Wirt testade en mängd idéer för hur skolan kunde förbättra sin undervisning och samtidigt gynna hela staden. De flesta av de sociala förbättringar via skolan som nämndes tidigare startade just i Gary. Wirt yrkade också på att skolhusen skulle vara vackra och väl utrustade, gårdarna gröna och lummiga och erbjuda möjlighet till sport och idrott. En gång i veckan ordnades stora utställningar där elever från hela världen gymnastiserade och paraderade. I bästa sovjetstil steg barnkörernas röster mot himlen under den majsgula solen. Med tiden

I Emersonskolan trycktes allt vad skolorna behövde i form av blanketter, rapporter och illustrerade elevtidningar.

Froebelskolans simhall. Fotografierna tagna ur Randolph S. Bourne: The Gary Schools (1916). Källa: gutenber.org.

tycks han dessvärre ha utvecklat ett smärre Napoleonkomplex, då han ägnade stor energi på att bekämpa också vällovliga institutioner som scouterna och YMCA. Han såg väl dem som konkurrenter om elevernas själar.

Skolorna i Gary blev berömda över hela USA. Sura kritiker klagade att målet för verksamheten var United States Steels ekonomi, snarare än själva utbildningen, men Gary beskrevs också som ”det hittills mest fulländade och beundransvärda försöket till syntes av Deweys filosofi”. Tidstypiskt är ändå att projektet som smälte samman immigranter från alla länder under stjärnbaneret självklart exkluderade de infödda afroamerikanska barnen. Dessa placerades i egna skolor som inte höll tillnärmelsevis samma standard som de andra. När Wirt försökte flytta några särskilt begåvade barn från den svarta till den vita skolan reagerade de vita barnen och deras föräldrar så ilsket att han gav upp.

I övrigt tillät det patriarkala systemet inga protester. När skolorna växte i omfång blev lönerna till de lärare som förväntades vara på jobb nästan dygnet runt en besvärlig utgiftspost. Wirt löste problemet genom att indela sin personal i fyra godtyckligt definierade löneklasser. Endast 25 % av lärarna – oftast de samma år efter år – rymdes in i den välbetalda klass A. Detta väckte ingen större glädje i lärarrummen. Efter att direktör Gary år 1920 egenhändigt slagit ner den landsomfattande stålstrejken – som utlöstes av att arbetarna på United States Steel var förbjudna att organisera sig fackligt – ville känslan av att alla i staden strävade efter en gemensam lycklig framtid inte riktigt återupstå.

Före 1920-talet hade de flesta amerikanska lärare inte just mera än en egen avklarad skolgång i bagaget och var lätta att styra. I takt med att utbildningsnivån steg började de växande skarorna av professionella lärare ta sig ton. De mest framstegsvänliga organiserade sig i *The Progressive Education Association*, som tyvärr aldrig lyckades enas kring gemensamma mål. Hälften av medlemmarna fokuserade på barncentrering, individuell frihet och kreativitet, därmed i praktiken på bättre undervisning för den redan etablerade befolkningens barn. Andra hälften ville göra pedagogiken till ett instrument för social rättvisa, det vill säga gynna främst de fattigas och immigranternas barn. Den vältaligaste representanten för den senare falangen var lärarutbildaren George S. Counts från Kansas, som själv upplevt nöden då snustorra stormbyar blåste bort matjorden i hans hemtrakter under depressionen på 1930-talet. Nu utmanade han sina kolleger med frågan om den progressiva pedagogiken ens vågade vara progressiv. För den som nedslaget betraktar den politiska kartan i dagens USA är det lite nostalgiskt att se hur många som då ställde sig i bredd med Counts. Under depressionen definierade sig en betydande andel av de amerikanska lärarna till och med som kommunister.

Krångligt med immigration...

Idag, nästan hundra år senare håller Han-vars-namn-jag-inte-vill-nämna på att genomföra sina utlovade väldiga deportationsprogram med maskerade agenter som vapen. *Just because he can*. Ändå har andelen immigranter i landet inte vuxit alls på hundra år.

Gary, Indiana, augusti 2009. Foto: Rick Harris / CC BY-SA 2.0.

På 1920-talet var 14 % av invånarna utlandsfödda och betraktades som en resurs. År 2020 var 13,7 % immigranter eller immigrantbarn, och betraktas som roten till allt ont. Den väldiga och långvariga folkvandring som skapat dagens USA har ändå givit upphov till många kloka insikter som Finland, nyss själv ett utvandrarnland, borde ta till sig. En av de viktigaste är att vi borde avstå från uppfattningen att det bara är invandrarna som ska anpassa sig till oss.

Sociologen Prudence Carter vid Brown University, Providence, Rhode Island, påpekar att alla det tjugoförsta århundradets barn, var de än råkar ha fötts, måste lära sig navigera över kulturbarriärer konstruerade av etnicitet, ras, ålder och geografi. Tyngst är bördan för immigrantbarnen som ända från början balanserar i korsdraget mellan olika kulturer. Skolan och det övriga samhället har ett ansvar för att stöda detta balanserande. I en skola som visar intresse och uppskattning för invandrarbarnens erfarenheter istället för att ensidigt försöka anpassa dem mår såväl dessa barn som deras infödda klass-

kamrater bättre. Prudence Carter påtalar också hur stor del av undervisningen som fortfarande enbart handlar om USA. Man behöver bara bläddra i en finländsk skolbok för att se att också vi tar för givet att vi är bäst och förnuftigast.

Carters tredje insikt är att skolan fortfarande lägger för mycket vikt vid testning och dokumentation, medan lärarens arbete egentligen handlar om människorelationer. En elev som aldrig får uppleva känslan av att vara sedd och uppskattad lär sig ingenting och en lärare som misslyckas med att skapa kontakt till sina elever kan inte lära dem någonting. När elever och lärare har olika bakgrund måste skolan börja med att försöka hitta det som förenar dem snarare än det som skiljer åt, och ta undervisningen vidare från detta.

I oktober 2024 skrev lingvisten Janne Saarikivi ett uppmärksammat inlägg i *Helsingin Sanomat* där han, i likhet med de missnöjda föräldrar som kallar S2-programmet för "*Finnish for Dummies*", påpekade att de höga språkraven för invandrare

främst gäller dem som i framtiden förväntas torka våra åldrande stjärnor. Ingen kräver något liknande av de experter vi försöker locka hit från andra länder. Universiteten och skolvärlden tävlar om vem som kan erbjuda mest utbildning på engelska. Om några år kommer studentexamen på engelska att vara ett alternativ i vanliga skolor. Vi satsar också på internationella skolor med undervisning på engelska, trots att de flesta av dessas elever, åtminstone hittills, är barn till högutbildade finländare. Ur lingvisten Saarikivis synvinkel är en grundskola med trettiosju språk, vars elever firar sommarlov hos morföräldrarna i Thailand, Kosovo, Somaliland eller Irak, betydligt mera internationell. Efter att den här skolans elever vuxit upp är de hemmastadda i flera kulturer. Därmed är de också bättre rustade att hjälpa sitt adopterade hemland navigera i en ny och förändrad värld, än de som hela livet förberetts att kivas om toppositionerna i den gamla utdaterade.

... men värre utan

En av de tråkiga sakerna med att vara över sextio är att så många problem vi trodde oss ha löst plötsligt är här igen. En annan tråkighet är att de följer av vår egen själviska kortsynthet som på sin höjd skulle drabba våra barnbarns barnbarn nu plötsligt drabbar oss själva. Ett återbesök i Gary, Indiana, visar hur inte ens en långvarig och skenbart solid ekonomisk utveckling egentligen garanterar någonting alls.

Kapitalismen bryr sig varken om traditioner eller pietet. 1950-talets USA som drevs av stål och kol kommer aldrig tillbaka, hur de röda kepsarna än härjar och hurrar. Så snart den amerikanska drömmen såg ut att besannas och de amerikanska arbetarna definitivt började sätta sina pengar på kylskåp istället för på fackavgifter, började storföretagen flytta sin verksamhet till områden med billigare arbetskraft. När sedan 1970-talets oljekris lät små japanska bilar tränga undan dollargrinen i den amerikanska fordonsparken, rostade det gamla Stålbältet sakta sönder. Industrierna lades ned och alla som hittade arbete på andra håll övergav sin hemstad. En snabb befolkningsminskning är bra för naturen och löser många akuta miljöproblem. För de människor som lever mitt uppe i den är det mindre roligt. Mellan 1960 och 2020 förlorade Gary, Indiana 61 % av sina invånare och trenden fortsätter obru-

ten. Stadens stolta skolsystem har på grund av sina miljonskulder övertagits av delstaten. Två av tre elever är så fattiga att de bespisas på det allmännas bekostnad. Kvar finns elva fungerande skolor (alla nivåer) medan 37 har tvingats slå igen på grund av elev- och penningbrist.

År 2015 innehöll tidningen *Salinas Journal* från grannstaten Kansas ett, kanske något skadeglatt, reportage om hur 21 av William Wirts påkostade skolbyggnader nu står kvar som spökhäus och bidrar till det allmänna förfallet. Processen är densamma varje gång. Skolan stängs och personalen sägs upp. Sly växer in över gräsmattorna, rötter spräcker asfalten. Under mörka kvällar bryts dörrar upp och fönster krossas. Hemlösa söker skydd för regn och snö i nedklottrade klassrum där ingen längre deklamerar Walt Whitman. Rör spricker och tak faller in. Kvarters sista invånare är sorgsna åldringar som inte vågar gå ut. I det döende urbana landskapet är droghandel och våld de enda sätten att förtjäna pengar och ingen, absolut ingen, vill rusta upp de gamla byggnaderna, ens om de skulle få dem till skänks. Det finns helt enkelt inte längre några aktiviteter att fylla de en gång så imponerande skolhusen med.

Den enda utgiftspost som stadens garvade byråkrater kan strunta i är integrationen av invandrare. Mindre än 0,2 % av Garys återstående barn talar något annat språk än landets officiella. Ingen löper risk att deporteras. Hit kommer ingen.

ANNIKA LUTHER

Källor

- <https://www.360journalismia.fi/suomi-toisena-kielena-opintoihin-saattaa-paatya-oppilaita-jotka-parjaisivat-aidinkielen-tunneilla-nain-kielitaito-saattaa-jaada-heikommaksi-kuin-pitaisi/>
- "The Finnish Education System isn't designed for immigrant children". <https://yle.fi/a/74-20121477>
- Graham, P.A. (1967): *Progressive Education: From Arcady to Academe. A History of the progressive Education Association*. Teachers College press, Columbia, New York.
- <https://www.gse.harvard.edu/ideas/usable-knowledge/14/12/education-immigrant-children>
- <https://www.usnews.com/education/k12/indiana/districts/gary-community-school-corp-110116>
- <https://eu.salina.com/story/news/politics/2015/07/19/21-abandoned-gary-schools-add/21158859007/>